

Azərbaycanda multikulturalizmin inkişaf tarixi və beynəlxalq təcrübə

Adilə Fərəcova,

Bakı Şəhəri üzrə Təhsil İdarəsinin aparıcı məsləhətçisi

Azərbaycan Respublikası çoxmillətli bir dövlətdir. Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı, başqa dinlərə mənsub olan vətəndaşlar da yaşayır. Azərbaycan müstəqil, demokratiya prinsiplərinə mənsub olan bir dövlət kimi öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara, bütün millətlərə dinindən, dilindən, irqindən, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq azadlıq, hürriyyət imkanları verir.

Heydər Əliyev
Ümummilli lider

Öz dininə hörmət başqa dinə hörmətdən başlayır. Multikulturalizm ayrışeckiliyə yol vermir, əksinə, bütün xalqları birləşdirir. Eyni zamanda, hər bir ölkənin öz -qaydaları, öz ənənələri vardır.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Multikulturalizmin əsasını tolerantlıq, milli birliklərin adət-ənənələrinə və mədəniyyətlərinə, azadlıqlarına hörmət təşkil edir. Multikulturalizm anlayışı ilk dəfə Kanada tərəfindən təklif olunub və bu ifadə siyasi leksikona 1970-ci ildə Avstraliyada immiqrasiya naziri vəzifəsində çalışmış Al Kresbi tərəfindən elmi dövriyyəyə daxil edilmişdir.

Multikulturalizm elmi dövriyyəyə kifayət qədər yeni daxil olan termin olmağına baxmayaraq müxtəlif tədqiqatçılar və məktəblər bu anlayışın mahiyyətini fərqli izah edirlər. Alman filosofu Y.Habermasa multikulturalizmin əsas prinsipini “mədəni həyatın müxtəlif formalarının bərabər hüquqlarla yanaşı mövcud olmasında”, yəni azlıqla çoxluğun bərabər hüquqlara malik olmasında görür, ingilis və bir sıra Qərb alimlərinin fikrincə isə multikulturalizm özündə hansısa ölkədə və ya bütün dünyada mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanması ehtiva edir.

“The Harper Collins” sosiologiya lüğətində (1991) multikulturalizmin belə bir tərifini verilir: “Multikulturalizm bir çox cəmiyyətlərin xüsusiyyəti kimi plüralizmin mövcudluğunun etiraf olunması və inkişafı deməkdir”.

Azərbaycanlı alimlər – akademik Kamal Abdullayev və professor Etibar Nəcəfov qeyd edirlər ki, multikulturalizm sosial ədalət, imkanların bərabərliyi, demokratiya kimi anlayışların müzakirə olunan terminləri sırasına daxildir. Sosial hadisə kimi formalaşan multikulturalizm digər sosial hadisələrə (siyasət, iqtisadiyyat, mədəniyyət və.s.) təsir göstərir, onlarla qarşılıqlı münasibətdə olur.

Multikulturalizm sahəsində beynəlxalq təcrübəyə nəzər yetirsək görürük ki, Rusiyada 1987-ci ildə Multikulturalizm Problemləri Komitəsi yaradılmışdır. İsveçin multikultural siyasətinin əsas istiqamətləri dil və təhsil strategiyalarıdır. 1997-ci ildə qəbul olunmuş “İmmiqrasiya haqqında” Qanun İsveçi multikultural cəmiyyət kimi təqdim edir. Avstraliyada multikultural cəmiyyətin yaranması və formalaşması uzun müddət dövlət tərəfindən təqib edilən izolyasionizm siyasəti ilə müşayiət olunmuşdur. 1901-ci ildə Avstraliyada qəbul olunmuş “ İmmiqrasiya haqqında” qanun izolyasionizm siyasətinin idarə olunmasında hakim elita üçün inzibati əsas rolunu oynamışdır.

İzolyasionizm kanadalıların ən mühüm milli xüsusiyyətlərindəndir. İsraildə 81 dildə danışan və 120 dövlətdən gəlmiş insanlar yaşayırlar. Qazaxıstanda istər milli, istərsə də beynəlxalq sahədə mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların yaxınlaşması sahəsindəki fəaliyyət təqdirəlayiqdir. Ukraynada 2001-ci ilin siyahısalınmasına görə, əhalinin 78 faizini etnik ukraynalılar təşkil edir. Multikulturalizmin vətəndaşların həyat tərzinə çevrilməsi onun yüksək inkişaf mərhələsinin ən yüksək pilləsidir. Bu pillə vətəndaş cəmiyyəti multikulturalizmin cəmiyyətdə yayılmasında olduqca fəal rol oynayır. Multikulturalizm ideyaları ictimai şüurda möhkəmlənir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, “multikulturalizm” termini cəmiyyətin müxtəlif sahələrini əhatə edən bir anlayışdır. Multikulturalizm bir-birini tamamlayan və zənginləşdirən mədəniyyət və etnosların paralel varlığı və inkişafı, cəmiyyətdə mövcud olan fərqli norma və davranış qaydalarının alınması, qəbul edilməsi və tolerant münasibət göstərilməsidir. Multikulturalizm ayrışeckiliyə yol vermir, əksinə bütün xalqları birləşdirir, mədəni müxtəlifliyi qəbul edir və onun inkişafına şərait yaradır. Multikultural cəmiyyətdə sağlamlıqları ilə bağlı solum həyatında bilavasitə fəal iştirak edə bilməyən insanların hüquq və maraqlarının qorunması üçün şərait yaradılmalıdır. Məsələn, anadangəlmə kar, kor və ya

Daun sindromunu daşıyan insanlar cəmiyyətdə baş verən proseslərdən kənar qalmamalıdır. Bir sözlə, bu faktorlar multikulturalizmin izahında mütləq nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycanda demokratik proseslər çərçivəsində keçirilən tədbirlər multikultural təhlükəsizliyin mövcudluğunu sübut edir. 25-27 aprel 2016-cı il tarixində Bakı şəhərində keçirilən BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumu bir daha dünya ölkələrinin Azərbaycanda hökm sürən multikulturalizm siyasətinə və mövcud mühitə münasibətlərinin bariz nümunəsidir.

Elə bu məntiqdə zəmanəmizin dühası Heydər Əliyev Azərbaycanın çoxmillətli dövlət olaraq milli siyasətinin əsas məzmununu belə müəyyən etmişdir: “Respublikamızın ən başlıca sərvəti əsrlərdən bəri bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan, müxtəlif millətlərdən olan, müxtəlif dirlərə etiqad edən adamlardır. Ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirirsə, bir o qədər zəngin olar”. Bu bir həqiqətdir ki, azərbaycançılıq ideologiyası bir tərəfdən Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisi oldusa, digər tərəfdən Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunu təsdiqlədi. Azərbaycançılıq məfkurəsini müasir Azərbaycanın ideoloji təliminə çevirən ulu öndərin 2001-ci il avqustun 13-də milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması ilə bağlı verdiyi bəyanatda səslənən fikirlər kifayət qədər aktual və ibrətamizdir: “Hər bir xalqın öz adət-ənənəsi, milli-mənəvi və dini dəyərləri vardır. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə, onları qəsdən təhrif edirsə, bu hal bizi narahat etməlidir”.

“Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni məzmun verərək, onu Azərbaycanın milli-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün tələblərinə və dünyanın müasir şəraitinə uyğunlaşdırdı... Heydər Əliyev azərbaycançılığı bütöv bir xalqın – bütүн dünyada yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycanla bağlılığı olan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin söykəndiyi milli birlik platformasına çevirdi”, – deyən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi, professor Əli Həsənov ulu öndərin bütүн sahələrdə olduğu kimi, milli məfkurə sferasında da misilsiz xidmətlər göstərdiyini vurğulamışdır.

Akademik Ramiz Mehdiyevin “Azərbaycançılıq-milləti ideologiyasının kamil nümunəsi” adlı məqaləsində qeyd olunduğu kimi, “azərbaycançılıq” anlayışı milli siyasi diskursda nisbətən yaxın vaxtlarda işlənilir. O, ölkədə yaşayan bütүн etnik qrupları və millətləri ümumdövlət mənafələri və dəyərləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyasının verballaşdırılması kimi, 1992-1993-cü illərdə xüsusilə geniş yayılan şovinizm və separatçılıq əhval-ruhiyyəsinə qarşı mübarizə kimi meydana gəlmişdir. Yeni anlayış ictimaiyyət tərəfindən kifayət qədər tez dəstəklənmiş, yeni məzmunlu elementlərlə dolğunlaşmışdır. Düşünürük ki, indi “azərbaycançılıq” artıq milli ideologiyasının ilk nümunəsi hesab edilə bilər.

Multikulturalizmin inkişafında Heydər Əliyev Fondunun böyük xidmətləri danılmazdır. Fondun rəhbəri, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən “Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi”, “Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərin rolu”, “Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşama”, “Azərbaycan-tolerantlıq məkanı” layihələrini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Sivilizasiyalararası dialoq prosesinə töhfə vermək məqsədilə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2008-ci ildə Bakıda Avropa Şurasının mədəniyyət nazirlərinin toplantısı keçirildi. Həmin tədbirə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının mədəniyyət nazirləri də dəvət olundular. Tarixdə ilk dəfə iki mühüm beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri Bakıya toplaşmışdı. 2009-cu ildə Bakıda növbəti analoji tədbir keçirildi. Bu dəfə Avropa Şurasının mədəniyyət nazirləri İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Bakıda keçirilən tədbirinə dəvət edildilər. Bununla da Azərbaycan dünyada süni şəkildə eroziyaya uğradılmaqda olan multikultural dəyərlərə sadıq qaldığını bir daha hər iki sivilizasiyanın yüksək səviyyəli təmsilçilərinə nümayiş etdirdi.

Prezident İlham Əliyev sadalanan reallıqlar kontekstində bu gün mədəniyyətlərarası dialoqa heç zaman olmadığı qədər ehtiyac olduğunu vurğulayaraq bildirmişdir ki, dövlətimiz nəinki məscidlərin, həmçinin sinaqoqların, provaslav və katolik kilsələrinin yenidən qurulmasına və inşasına sərmayə yatırır.

İşğalçı Ermənistan dövləti üçün isə terrorçuluq və etnik təmizləmə siyasəti xarakterikdir və Azərbaycanın mədəni irsinin məhv etməyi əlahiddə olaraq hədəf seçmişdir. “Mən müsəlman ölkəsini, erməni terrorizmindən, işğalından, tarixi abidələrinin məhv edilməsindən əziyyət çəkən ölkəni təmsil edirəm”, – deyən Prezident İlham Əliyev 2015-ci il noyabrın 17-də Parisdə UNESCO Baş Konfransının 38-ci sessiyasının Liderlər Forumunun tribunasından Ermənistanın mədəni irsə qarşı vandalizm siyasətini ifşa edərək, işğalçı dövlətə sərt xəbərdarlığını çatdırdı: “İşğal nəticəsində ölkəmizin 600-dən çox tarixi və memarlıq abidəsi, 40 min eksponatı olan 22 muzey, 10 məscid məhv edilmişdir. Buna baxmayaraq, siz bu gün Bakının mərkəzində Azərbaycan hökuməti tərəfindən bərpa edilmiş erməni kilsəsini görə bilərsiniz”.

“Multikulturalizm bizim adət-ənənəmizdir. Multikulturalizm dövlət siyasəti və ictimai sifarişdir. Multikulturalizm bizim həyat tərzimizdir”, – deyən Prezident İlham Əliyev Qafqazda ən qədim kilsələrdən birinin Azərbaycanda, qədim Şəki şəhərinin yaxınlığında yerləşməsindən, o cümlədən, 743-cü ildə tikilmiş

ən qədim məscidlərdən birinin Azərbaycanda, qədim Şamaxı şəhərində olmasından xalqımızın qürur və fərəh hissi keçirdiyini bildirmişdir.

Prezident İlham Əliyev qeyd olunan tarixi reallıqlar kontekstində 28 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirliyi Xidmətini yaratmışdır. Bu gün bu xidmət ölkənin ideoloji həyatının önəmli istiqamətlərini əlaqəli şəkildə öyrənən, obyektiv səbəbdən özünü göstərən müəyyən boşluqların doldurulmasını təmin edən vacib bir orqan kimi fəaliyyətini qurmaqdadır.

Multikulturalizm sahəsində atılan növbəti uğurlu addım Prezident İlham Əliyev tərəfindən Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasına dair 15 may 2014-cü il tarixində imzaladığı fərman olmuşdur. Bu mərkəzin yaradılmasının əsas məqsədi ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış toleranlığın, etnik-mədəni, dini müxtəlifliyin qorunmasını və çiçəklənməsini təmin etmək, habelə Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanımaq və mövcud multikultural modellərini tədqiq və təşviq etməkdir. Dünyada multikulturalizm sahəsində aparıcı mütəxəssislərin, görkəmli ictimai və siyasi xadimlərin Bakıda beynəlxalq səviyyədə belə bir mərkəzin açılmasını son dərəcə təbii və işgüzar şəkildə qəbul etmələri məhz Azərbaycanın bu gün dünya multikulturalizminin mərkəzinə çevrilməsi reallığını aydın şəkildə nümayiş etdirir. Prezident İlham Əliyev 2015-ci il noyabr ayının 17-də Parisdə UNESCO-nun forumunda xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, cari ildə Avropa Oyunlarına ev sahibliyi etməyimiz də multikulturalizmin bir nümunəsidir. Müsəlman ölkəsində ilk Avropa Oyunlarının keçirilməsi multikulturalizm və toleranlıq ideyalarının təntənəsidir. 2017-ci ildə keçirilən İslam Oyunları da məhz bu aspektdən yanaşdıqda toleranlığın bir nümunəsidir.

Görülən işlərin davamı kimi Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması və daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə 2016-cı il yanvar ayının 11-də “Multikulturalizm ili”nin elan edilməsi məqsədilə sərəncam imzalanmış və daha sonra “Multikulturalizm ili” çərçivəsində Tədbirlər planı təsdiq edilmişdir. Tədbirlər planına əsasən, əlaqələndirici orqan kimi millətlərarası, konfessiyalararası və mədəniyyətlərarası münasibətlər sahəsində ölkəmizin təcrübəsinin öyrənilməsi və təbliği üzrə müxtəlif layihələr həyata keçirən Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi müəyyən edilmişdir. Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan olunması və bu çərçivədə həyata keçirilən tədbirlər dünyaya bir mesaj, Azərbaycanın bu regionda rolunu müəyyən edən bir faktordur. Yəni, biz bir körpü kimi həm Şərqi, həm Qərbi özümüzə birləşdirmək iqtidarındayıq. Sonda demək olar ki, multikulturalizmdən imtina etmək yaxşı heç nə vəd etmir, çünki bu, anlaşılmazlığa, fobiya, qarşıdurmaya aparan yoldur. Müasir multimədəni cəmiyyətlə düşünülmüş multikulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişaf edə bilməzlər. Bunun əsas örnəklərindən biri Azərbaycan Respublikasının tərəqqisidir ki, burada Azərbaycanın milli mədəniyyətinə müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olunan müxtəlif xalqların nümayəndələri harmonik inkişaf edirlər.

Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması işinin əhəmiyyətini hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Konstitusiyasında əks olunmasındadır. Belə ki, multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən toleranlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit olunmuşdur. “Bərabərlik hüququ” (maddə 25, bənd 3), Milli mənsubiyyət hüququ (maddə 44, bəndlər 1,2), “Ana dilindən istifadə hüququ” (maddə 45, bəndlər 1,2) və başqa maddələri misal göstərmək mümkündür.

Azərbaycan Respublikasında müxtəlif etnosların nümayəndələri kompakt şəkildə yaşayır və onların hər biri öz maddi və mənəvi mədəniyyətini, dilini, tarixi yaddaşını, mentalitetini, etnik özünüdərkətmə və etnopsixologiyanın qoruyub saxlayan unikal xüsusiyyətlərinin daşıyıcısıdır.

Beləliklə, multikulturalizm bizim ölkədə Azərbaycan dövlətinin sabit və davamlı siyasi kursudur. Azərbaycan dövləti əsrlər boyu bu ərazidə yaşayan xalqların milli-mənəvi dəyərlərinə, eyni zamanda humanist, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanaraq bu siyasəti gələcəkdə də davam etdirəcək.